

УДК [631.16:658.]:635

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОВОЧІВ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В. Роганіна

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Ключові слова: овочі, виробництво, економічна ефективність.

Розглянуто питання стану та тенденції розвитку виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах, фермерських господарствах і господарствах населення Харківської області. Виробництво овочевої продукції засвідчує загальну тенденцію зменшення виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах з одночасним збільшенням його у господарствах населення.

Стан, коли низькотоварний виробничий сектор займає панівне місце серед усіх типів сільськогосподарських підприємств з вирощування овочів, варто розглядати не як досягнення ринкових перетворень у системі АПК, а як негативний наслідок соціально-економічних неврегульованостей в аграрній сфері.

Нарощення та стабілізація обсягів виробництва овочів у суспільному секторі можливі тільки за комплексного вирішення питань відродження галузі овочівництва.

Постановка проблеми. Овочівництво є важливою галуззю сільськогосподарського виробництва в Україні. Воно розвивалось як спеціалізована галузь із високим рівнем концентрації виробництва. Значним виробником овочевої продукції були спеціалізовані овочівницькі господарства, які розміщувалися переважно навколо великих міст і промислових центрів.

Із переходом до ринкової економіки посівні площі овочевих культур у країні почали скорочуватись, що, за спаду врожайності, призвело до різкого спаду виробництва і споживання овочів.

Зменшення виробництва овочевої продукції відбулося, передусім, у громадському секторі господарств, а у приватному, особливо в господарствах населення, навпаки, посівні площі та виробництво овочів зросло.

Сьогодні приватний сектор господарств є головним виробником овочів. З огляду на цю ситуацію, актуальності набуває питання виробництва овочів у суспільному секторі. Не менш важливим є питання збільшення виробництва овочевої продукції у фермерських господарствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення проблем виробництва овочів у фермерських і особистих селянських господарствах внесли такі автори, як О. Онищенко, В. Юрчишин, П. Макаренко, В. Радченко, А. Бандурка, Л. Романова, К. Прокопишак.

Визначаючи нову модель сільського господарства України, Л. Романова доводить, що основними організаційно-правовими формами, які найповніше

відповідають нормам класичного підприємництва у виробництві овочів, є фермерські господарства [1].

Велике значення ролі особистих підсобних господарств у системі сільськогосподарського виробництва приділяли О. Онищенко та В. Юрчишин, вказуючи на позитивні аспекти розвитку особистих підсобних господарств. Вони відзначають важливе значення цих господарств у справі забезпечення населення продовольством в умовах спаду виробництва продукції в підприємствах суспільного сектору, а також аналізують ефективність виробництва, порівняно зі сільськогосподарськими підприємствами [2; 3].

Аналізуючи подібну ситуацію в овочепродуктовому підкомплексі, Л. Мельник та П. Макаренко звертають увагу на відсталість аграрного сектору. На їх думку, виробництво овочів у невеликих підприємствах, якими є фермерські й особисті господарства, це регресивний процес, який повертає до елементарної форми організації економіки [4].

Постановка завдання. Враховуючи вищезазначені обставини, метою нашого дослідження є вивчення тенденцій розвитку овочівництва в нинішніх умовах у Харківській області.

Виклад основного матеріалу досліджень. Овочівництво – досить трудомістка та специфічна галузь, і в дореформений період не відзначалася високою ефективністю. Водночас було чимало спеціалізованих овочівницьких господарств, в яких виробництво овочів було досить прибутковим. Із переходом до ринкових відносин спад рівня економічної ефективності овочівництва відкритого ґрунту спонукало переміщення виробництва овочів із громадського сектору у приватний (див. табл.).

Виробництво овочевої продукції у Харківській області вказує на загальну тенденцію зменшення виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах з одночасним збільшенням його у господарствах населення.

Аналізуючи табл. 1, можна дійти висновку, що у 2005-2007 роках у Харківській області овочі вироблялися переважно у приватному секторі. Великі сільськогосподарські підприємства останнім часом майже не вирощують овочі. Тільки п'ять районів (Чугуївський, Барвінківський, Харківський, Вовчанський та Зміївський) виробляли у суспільному секторі овочеву продукцію, та й то в досить малих розмірах.

У Барвінківському районі, де у 2005-2006 роках сільськогосподарські підприємства зовсім не вирощували овочі, у 2007 році їх виробництво становило 10,1 тис. ц. Це друге місце у Харківській області після Чугуївського району, в якому почали вирощувати овочі великі сільськогосподарські підприємства. Якщо у 2005 році їх було вирощено 3,5 тис. ц, у 2006 році – 7,3 тис. ц, то у 2007 році – вже 18,7 тис. ц, тобто кількість виробництва овочів збільшилась у 2007 році, порівняно з 2005 роком, більше ніж у 5 разів.

Фермери області також мало звертають увагу на трудомісткі овочеві культури. Серед досліджуваних районів тільки у Чугуївському фермери зібрали 11,1 тис. ц овочів (а це більше, порівняно з 2005 роком, у 55 разів), у Вовчанському районі фермери впродовж досліджуваних років збирають майже однакову

кількість овочів – 6,2-7,0 тис. ц, а у Харківському районі кількість зібраних овочів збільшилась із 0,5 тис. ц у 2005 році до 1,7 тис. ц у 2007 році, тобто у 3,4 раза. Але як громадський сектор, так і фермерські господарства вирощують недостатню кількість овочів. Ці показники дозволяють нам стверджувати, що у виробництві овочів відбулися суттєві структурні зміни: переміщення інтенсивного виробництва овочів від крупних сільськогосподарських підприємств до господарств населення, які досі асоціюються з дрібнотоварним приватним виробництвом. Чимало вчених такі наслідки пов'язують з періодом аграрної реформи 1999-2001 рр.

Як вважають В. Желобаєв та А. Дятликович, сільськогосподарські підприємства можуть бути основною формою виробництва овочевої продукції у великих розмірах, де можливе застосування сучасної техніки та технологій, що можуть забезпечувати високі економічні результати в цій галузі [5].

Таблиця

Динаміка валових зборів овочів відкритого ґрунту
в господарствах Харківської області

Показник	Усі категорії господарств, тис. ц	У тому числі:					
		сільськогосподарські підприємства		фермерські господарства		господарства населення	
		тис. ц	%	тис. ц	%	тис. ц	%
1	2	3	4	5	6	7	8
2005 рік							
Барвінківський	164,1	-	-	-	-	164,1	100,0
Богодухівський	241,8	3,8	1,7	2,7	1,2	234,5	97,0
Валківський	139,2	0,1	0,1	-	-	139,1	99,9
Вовчанський	359,1	28,2	7,9	6,2	1,7	324,7	90,4
Дергачівський	301,1	5,6	1,8	0,1	0,1	295,4	98,1
Зміївський	260,2	0,5	0,1	0,5	0,1	259,7	99,8
Золочівський	179,1	3,7	2,1	-	-	175,4	97,9
Краснокутський	92,4	1,1	1,1	0,1	0,1	91,3	98,8
Н.Водолазький	80,0	2,0	2,5	1,9	2,4	69,0	86,3
Харківський	524,7	3,7	0,7	0,5	0,1	520,5	99,2
Чугуївський	335,2	3,5	1,0	0,2	0,1	331,7	98,9
В області	5071,2	69,6	1,3	13,1	0,3	4988,3	98,4
2006 рік							
Барвінківський	136,8	-	-	-	-	136,8	100,0
Богодухівський	226,5	2,4	1,1	1,9	0,8	222,2	98,1
Валківський	138,8	0,3	0,2	0,3	0,2	138,2	99,6

Вовчанський	315,8	7,0	2,2	7,0	2,2	301,8	95,6
Дергачівський	280,0	2,2	0,8	0,4	0,1	277,4	99,1
Зміївський	233,6	0,5	0,2	0,2	0,1	232,9	99,7
Золочівський	180,1	1,5	0,8	-	-	178,6	99,2
Краснокутський	91,5	1,4	1,5	1,1	1,2	89,0	97,3
Н.Водолазський	99,4	1,6	1,6	1,6	1,6	96,2	96,8
Харківський	754,2	11,2	1,5	0,6	0,1	742,4	98,4
Чугуївський	350,7	7,3	2,1	1,3	0,4	342,1	97,5
В області	5103, 7	49,6	1,0	16, 7	0,3	5037,0	98,7

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8
2007 рік							
Барвінківський	218,5	10,1	4,6	-	-	208,4	95,4
Богодухівський	162,3	2,3	1,4	1,7	1,0	158,3	97,6
Валківський	163,9	0,6	0,4	0,07	0,04	163,2	99,6
Вовчанський	293,5	6,7	3,5	6,6	3,4	280,2	144,8
Дергачівський	238,4	1,9	0,8	0,3	0,1	236,2	99,1
Зміївський	168,4	4,5	2,7	0,4	0,2	163,5	97,1
Золочівський	146,3	0,8	0,5	0,05	0,03	145,5	99,5
Краснокутський	87,2	1,0	1,1	0,8	0,9	85,4	97,9
Н.Водолазський	75,6	1,6	2,1	1,6	2,1	72,4	95,8
Харківський	859,6	8,6	1,0	1,7	0,2	849,3	98,8
Чугуївський	360,8	18,7	5,2	11,1	3,1	331,0	91,7
В області	5195, 5	63,0	1,2	24,5	0,5	5108, 0	98,3

На думку В. Радченко, А. Бандурки і П. Макаренка, рівень сучасного вітчизняного фермерства не відповідає тим вимогам, які пред'являються до нього, як до рівноправного учасника формування товарного ринку сільськогосподарської продукції [6].

Крім того, збільшення кількості підприємств фермерського сімейного типу означатиме спад рівня спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Розглядаючи збільшення кількості фермерських господарств із погляду концепції альтернативних витрат, можна відзначити, що зростання кількості сільськогосподарських підприємств фермерсько-сімейного типу означає зниження кваліфікації рівня робочої сили в регіоні, що є наслідком економічної нестабільності й може бути причиною дезінтеграційних процесів як у виробничій, так і в соціальній сферах.

Однак ця позиція зовсім не відкидає можливості рівноправного функціонування на ринку поряд із великими спеціалізованими сільськогосподарськими підприємствами й фермерських господарств, діяльність яких матиме продуктивний характер за принципами підприємницької діяльності.

Підприємець у великому виробництві повинен виконувати координаційну функцію: налагоджувати взаємодію факторів виробництва. У масштабах сільськогосподарського підприємства питання консолідованого досягнення загальної мети для усіх виробничих підрозділів здобуває особливу значущість.

Роль особистих селянських господарств у системі сільськогосподарського виробництва й виробництва продукції овочівництва сьогодні досить велика. Важливе значення мають ці господарства у забезпеченні населення продовольством в умовах спаду виробництва продукції в підприємствах суспільного сектору.

Розглянувши соціальний аспект збільшення землекористування господарств населення у період ринкових перетворень у цьому контексті, О. Онищенко підкреслює позитивний вплив селянських господарств на продовольче забезпечення населення України, спад рівня безробіття як у сільській місцевості, так і поза її межами, та утворення джерела доходу для сільських сімей [7].

Однак необхідно відзначити, що подібний стан, коли низькотоварний виробничий сектор займає панівне становище серед усіх типів сільськогосподарських підприємств із вирощування овочів, варто розглядати не як досягнення ринкових перетворень у системі АПК, а як негативний наслідок соціально-економічних неврегульованостей в аграрній сфері. Адже основна причина такого прагнення до заняття настільки трудомістким виробництвом полягає в прагненні одержати якісь засоби до існування, а також задовольнити потреби в забезпеченні овочевою продукцією себе і членів своєї родини.

Аналізуючи ситуацію, яка склалася, Л. Мельник та П. Макаренко виділили такі причини посиленого розвитку господарств населення: відсутність проблеми пошуку «стартового капіталу», уникнення податкового тиску; самозабезпечення продуктами харчування власників і членів їхніх сімей, а не підвищення ефективності виробництва; стабільність і певною мірою розширення обсягів виробництва на тлі кризи суспільного сектору [8].

Господарства, де овочівництво відкритого ґрунту є низькотоварним і характерне високою трудомісткістю, не можна розглядати як основну складову виробничого сектору галузі на перспективу. Слід чітко усвідомлювати, що нинішня ситуація в структурі виробників свіжих овочів не нормальна, а є результатом скорочення обсягів промислового виробництва, спаду рівня соціального захисту населення та інших факторів. Тому значна частина населення змушена самозабезпечувати себе продуктами харчування.

Ефективний розвиток будь-якого сектору сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від рівня його матеріального-технічного забезпечення. В особистих господарствах населення застосовують переважно ручну працю, а основними засобами виробництва овочів у селянина є сапа, лопата,

вила та граблі. Вітчизняна промисловість не забезпечила населення необхідними засобами механізації.

Висновки. Нарощення та стабілізація обсягів виробництва овочів у суспільному секторі можливі тільки за комплексного вирішення питань відродження галузі овочівництва, а саме: підвищення концентрації, спеціалізації і механізації виробництва; застосування інтенсивних технологій; підвищення ефективності виробництва й зменшення трудомісткості; переведення галузі на інноваційну модель розвитку.

Бібліографічний список

1. Романова Л. В. Становлення підприємництва в сільському господарстві / Л. В. Романова. – К. : ІАЕ, 1997. – 272 с.
2. Онищенко О. М. Ефективність господарств населення / О. М. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 1. – С. 60 – 64.
3. Юрчишин В. Господарства населення: проблеми майбутнього / В. Юрчишин // Економіка України. – 2003. – № 9. – С. 67 – 70.
4. Желабаев В. С. Стратегия и тактика развития овощеводства в России / В. С. Желабаев, А. И. Дятликович // Картофель и овощи. – 2001. – № 5. – С. 5 – 7.
5. Радченко В. В. Менеджмент агропромислового бізнесу / В. В. Радченко. – Х. : Основа, 2000. – 400 с.
6. Онищенко О. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектора // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 57.
7. Мельник Л. Е. Предпринимательство и рынок : учеб. пособие / Л. Е. Мельник, Н. Х. Корецкий. – Днепропетровск : Днепропетр. гос. аграр. ун-т, 1995. – 160 с.
8. Макаренко П. Н. Концептуальная оценка потенциала и проблем частных и коллективных форм хозяйствования / П. Н. Макаренко, Л. Л. Мельник, А. П. Макаренко // Економіка АПК. – 1999. – № 11 (61). – С. 50–56.
9. Статистичний щорічник Харківської області за 2007 рік. – Х. : Головне управління статистики у Харківській області, 2008. – 167 с.
10. Муковоз В. О. Спеціалізація та концентрація овочівництва в умовах переходу до ринку / В. О. Муковоз, Д. М. Юр'єв, В. В. Білецький // Овочівництво та баштанництво. – 1998. – № 43. – С. 3-8.

Роганина В. Динамика развития производства овощей в Харьковской области

Рассмотрены вопросы состояния и тенденций развития производства овощей в сельскохозяйственных предприятиях, фермерских хозяйствах и хозяйствах населения Харьковской области. Производство овощной продукции показывает общую тенденцию уменьшения производства овощей в сельскохозяйственных предприятиях с одновременным увеличением в хозяйствах населения.

Ситуацию, когда низкотоварный производственный сектор занимает главное место среди всех типов сельскохозяйственных предприятий по выращиванию овощей, следует рассматривать не как достижение рыночных преобразований в системе АПК, а как негативное последствие социально-экономических неурегулированностей в аграрной сфере.

Наращивание и стабилизация объемов производства овощей в общественном секторе возможны только в случае комплексного решения вопросов возрождения отрасли овощеводства.

Ключевые слова: овощи, производство, экономическая эффективность.

Roganina V. The development dynamics of vegetables growing in Kharkiv region

The condition questions and the development tendencies of vegetables growing at agricultural enterprises and farms in Kharkivregion have been considered. The vegetables growing production witness the general tendency reducing vegetables growing at agricultural enterprises while at the same time its increase on private farms takes place.

Such condition connected with the leading position of poor commodity production sector among all the types of agricultural enterprises growing vegetables should be considered not as an achievement of market transformations in APC system ant as a negative consequence of social and economic unsettlements in agrarian sphere. Increase and stabilization of vegetables growing volume in public sector are possible only by the complex solution of the questions to revive vegetables growing branch.

Key words: vegetables, growing, economic effectiveness.